

الگوی زن مسلمان در جامعه

فریبا بازرگانی^۱

چکیده

اگر مروری بر تاریخ داشته باشیم متوجه میشویم که زنان هیچگونه نقش اجتماعی سیاسی در گذشته نداشته اند، اگر هم سخنی در لابلای کتب تاریخی باشد از حرمسرای و مفسده انگیری میباشد. برخی بر این باورند، فعالیت‌های اندکی که از زنان در تاریخ ثبت گردیده، مربوط به زنان طبقات بالاست از آن رو که این زنان قبل از دیگر طبقات، به تحصیلات روی آوردند و به لزوم بهبود شرایط اجتماعی از طریق افزایش فعالیت‌های زنانه پی بردند. بعد دیگر درباره فعالیت‌های تاریخی زنان آن است که آنها بیش‌تر به ایفای نقش منفی در تاریخ معاصر ایران پرداخته‌اند، و در کارنامه‌شان کم‌تر اثری از نقش سازنده و مثبت دیده می‌شود.

از آنجا که تا کنون در خصوص الگوی زن مسلمان از دیدگاه قرآن پژوهشی انجام نگرفته ضروری شمرده شد که در این خصوص پژوهش انجام گیرد، با توجه به هدف اصلی تحقیق، که به الگوی زن مسلمان از دیدگاه قرآن کریم میباشد روش انجام پژوهش از نوع کیفی میباشد و از جمله مطالعات کتابخانه‌ای به شمار می‌رود که به صورت توصیفی - تحلیلی به بررسی موضوع پرداخته، از جمله یافته‌ها و نتایج این پژوهش میتوان به مواردی از قبیل: جنبه‌های ارزشی شخصیت زن، تبعیض علیه زن، شخصیت حضرت زهرا (س) و ... اشاره نمود.

کلید واژگان: نظام توصیفی زن - نقش زن - الگوی زن سوم.

^۱. دانش آموخته سطح ۲، حوزه علمیه الزهراء، استان زنجان ، faryba3013@gmail.com

مقدمه

الگو در کلام و سیره عملی امام، پیوند عملی و اطاعت و متابعت و پیروی و سرمشق برگزیدگان است. الگوی مذهبی و نمونه ای که امام خمینی معرفی میکند به معنای اقتدا و ایمان به علم و ادب شجاعت و ایثار و جهاد و مکارم الاق و عفت است. این الگوها فقط اندرز نمیدهند، بلکه راهکارها و نمونه های گفتاری و رفتاری را ارائه میکنند، تا بالندگی در زمینه های مختلف به گونه عینی ثابت گردد. آنها معرفی میگردند تا انسانها هدایت و روشنگری یابند و از ارتکاب کژیها سر باز زنند.

تاکنون آن چیزی که در مورد حقوق زنان در جامعه گفته شده است بیشتر حقوق ظاهری و رفتاری آنان می باشد و بیشتر جنبه های واقعی آن اعم از جنبه عاطفی، روانی و شناختی، ذهنی فراموش شده است در حالی که اسلام بر این جنبه ها نگاه ویژه ای داشته است.

با این حال می توان گفت که سخن گفتن از دیدگاه اسلام نسبت به شخصیت زن، اگر بدون توجه به جنبه های فوق باشد بی معنی می باشد کسانی که دیدگاه اسلام را به زنان را مردسالارانه دانسته اند دقیقاً دچار همین اشتباه علمی شده اند که به جنبه های توصیفی و ارزشی زن بی توجه مانده اند.

با توجه به اینکه مقاله ای در مورد الگوی زن مسلمان تاکنون ارائه نشده ما سعی کردیم در این پژوهش الگوی زن که در اسلام نگاه ویژه ای به آن شده است را به تفکیک ارائه کنیم. با توجه به سخنان امام (ره)^۱ زن ها در دوره قبل از اسلام هیچ ارزش و جایگاهی نداشته و جایگاه واقعی زنان پس از ظهور اسلام بوده که این امر باعث شده که در این مقاله به نقش اسلام در الگوی زن مسلمان در جامعه پی ببریم.

۱. ساختار

درک درست و جامع از شخصیت زن در اسلام مبتنی بر مجموعه ای از نظامها است که با توجه به پیوند ناگسستنی میان آنها لازم است مورد عنایت قرار گیرد.

۱-۱. نظام توصیفی زن

این نظام برای اینکه بتواند واقعیت های شخصیت زن را توصیف کند جنبه های هست و نیست را مورد بررسی قرار می دهد و برای اینکه قادر باشد تعریف دقیقی از زن ارائه دهد نه تنها جنبه های

^۱ صحیفه امام خمینی، جلد ۷، ص ۵۳۳

هست و نیست بلکه همه ی جنبه‌هایی که در شخصیت زن دخیل است را مورد توجه قرار می‌دهد به این نظام نظام تکوینی زن گفته می‌شود زیرا به امور تکوینی زن در آن توجه شده است و از آن جهت که به امور اعتقادی که شامل (هستی شناسی، جهان شناسی و انسان شناسی) می‌شود توجه خاص دارد نظام اعتقادی هم به آن گفته می‌شود^۱.

۲-۱. نظام ارزشی زن

اسلام همان گونه که مردان را به کسب دانش کسب معارف تشویق می‌کند زنان را نیز به این رو تشویق کرده بلکه موانعی برای رسیدن زنان به این رو وجود داشته که شناسایی و برطرف کرده است اسلام در زمینه‌های علمی و جهت دادن زنان به این سو نسبت به دیگر دین‌ها جلوتر بوده است^۲.

گزاره‌هایی که به جنبه‌های ارزشی شخصیت زن توجه ویژه دارد و زن را دارای ارزش و مقام می‌داند این گزاره‌ها جایگاه، روحیه زن و رفتارها و واکنش‌ها و عکس العمل‌های یک زن را مشخص می‌کنند و از خوب و بد بودن و پسندیده و ناپسند بودن یک رفتار و انگیزه و فکر سخن می‌گویند این نظام را نظام اخلاقی زن می‌نامند هرچند که تعریفی که از نظام ارزشی زن ارائه داده است در حوزه اخلاق از تعریف سنتی آن گامی فراتر برداشته است البته به این نکته باید توجه داشت که اخلاق در مقایسه با فقه همان جایگاهی را دارد که نظام ارزشی از آن جایگاه برخوردار است.

۳-۱. نظام حقوقی زن

نظام دیگری به نام نظام فقهی وجود دارد و از آن جهت آن را نظام فقهی نامیدند چون یک سری موضع‌گیری‌ها را در ارتباط با زن بوجود می‌آورد و نهادهایی که وظیفه‌ای را برای زن مشخص می‌کنند و یا تکلیفی را برای دیگران تعیین می‌کنند که به سود زن است این نهادها از سنخ باید و نباید هستند هر کدام از این سه نظام نام برده شده خود دارای سه نظام کوچکتر هستند که این سه نظام کوچک در واقع سه بعد شخصیتی زن را بیان می‌کنند بعد فردی خانوادگی و اجتماعی.

زمانی که از سه نظام (فردی خانوادگی و اجتماعی) سخن به میان می‌آید علت آن این است که اسلام از طرفی به رفتارها و ویژگی‌هایی که یک زن دارد آن را دارای ارزش دانسته و هم برای جایگاه

^۱ جایگاه زن در نظام سیاسی اسلام، ص ۱۰

^۲ آینه زن، ص ۱۴۴

و منزلتی که یک زن نسبت به دیگران یا بالعکس دیگران نسبت به او دارند قوانین و حقوقی مقرر کرده و درباره ی شخصیت (فردی واجتماعی و خانوادگی) زن هم تعریف‌ها و توصیف‌های گوناگونی را ارائه کرده است که لازم و ضروری است که این توصیف‌ها از متون دینی و منابع استخراج گردد و همچنین اسلام یک سری قوانین و مقررات جزئی و ریزتری را در رابطه با شخصیت فردی اجتماعی و خانوادگی زن مطرح کرده است، به عنوان مثال در بعد فردی به سه بعد روانی- انگیزشی و رفتاری- کنشی و ذهنی- بینشی اشاره فرموده است زن در بردارنده ی ویژگی‌های ذهنی است که این ویژگی‌ها در شناخت زن نسبت به خودش و نسبت به دیگران سهیم است، این ویژگی‌های ذهنی- رفتاری پاره‌ای از حیات انسانی زن را تشکیل می‌دهد. در بعد خانوادگی هم زن وظایف و مسئولیت‌هایی را بر عهده دارد که یک زن در خانواده می‌تواند پذیرای چندین نقش باشد مثلاً می‌تواند نقش همسری را بر عهده داشته باشد یا مادری یا دختری.

انسان بالفطره و به فرمان خلقت و طبیعت، واجد یک سلسله حقوق و آزادی‌هاست. این حقوق و آزادی‌ها را هیچ فرد یا گروه به هیچ عنوان و با هیچ نام نمی‌توانند از فرد یا قومی سلب کنند؛ حتی خود صاحب حق نیز نمی‌تواند به میل و اراده خود، آن‌ها را به غیر منتقل نماید و خود را از این‌ها عریان و منسلخ سازد؛ و همه مردم اعم از حاکم و محکوم، سفید و سیاه، ثروتمند و مستمند در این حقوق و آزادی‌ها با یکدیگر «متساوی» و برابرند^۱.

در مورد حقوق زن از نگاه درون دینی یعنی با تکیه و تأکید بر منابع اجتهاد و استنباط در شریعت اسلام و زمینه‌ها و بسترهای کلامی، تاریخی و سیاسی آن، در میان ده‌ها فتوا و نظریه، چهار دیدگاه اصلی قابل توجه است^۲:

الف) برابری کامل زن و مرد در همه عرصه‌ها.

این نظریه که توسط برخی از روشنفکران مسلمان مطرح شده است، تا حد خروج از مرزهای دینی، پیش رفته و به تفکر معیارهای حقوق بشری و لیبرال دموکراسی غرب مندرج در معاهدات و کنوانسیون‌های بین المللی و اندیشه تساوی جنسیتی نزدیک‌تر است.

^۱ نظام حقوق زن در اسلام، ص ۴

^۲ . جایگاه زن در نظام سیاسی اسلام، ص ۱۲

ب) محرومیت زن از حقوق سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی.

این دیدگاه که با رویکرد منفی، از سوی برخی از حلقات و جریان‌های فکری و سیاسی در جهان اسلام مطرح شده، ستم و تبعیض آشکاری را بر زن تحمیل می‌کند و در دنیای امروز یک نوع برخورد غیر منطقی، غیر عقلانی و حتی غیر قابل تحمل تلقی می‌گردد.

ج) رویکرد میانه و نظریه رایج در فقه شیعه و سنی.

در کنار افراط و تفریط دو دیدگاه اول و دوم، در دیدگاه سوم، نکات زیر مورد توجه می‌باشد:

۱. زن و مرد در ارزش‌های بشری باهم دیگر برابرند.

۲. زن و مرد از نظر ارزش‌های دینی و ایمانی عبادی با هم برابرند.

۳. اما در برخی از مسائل فقهی مانند: حق طلاق، شهادت، ارث و دیه بین مرد و زن تفاوت‌هایی وجود دارد.

۴. همچنین زن نمی‌تواند مقام قضاوت^۱ و مقام افتا یعنی مرجعیت سیاسی (رهبری)، مرجعیت قضایی و مرجعیت دینی (مرجعیت تقلید) را به عهده بگیرد.

د) رویکرد نوگرایانه دینی در فقه زن.

در این دیدگاه - برخلاف دیدگاه مشهور یعنی نظریه سوم که پیش‌تر ذکر شد، به عهده گرفتن تمام سمت‌های سیاسی و دینی که ۱۸ مورد آن در متن سوال‌ها و جواب‌ها، ذکر گردیده است و حتی به عهده گرفتن سه سمت رهبری دولت، قضاوت و افتا یا مرجعیت دینی برای زن مجاز شمرده شده است.

۱.۲ الگو سوم زن، از دیدگاه مقام معظم رهبری

^۱ لغت نامه دهخدا (قاضی)

زن در موقعیت‌های مختلف می‌تواند نقش آفرینی کند، اما بهترین و جامع‌ترین مکان و محدوده‌ای که زن می‌تواند در آن نقش داشته باشد همان نظام خانواده است و آن دسته از افراد که می‌خواهند با یک سری ترفندها و تبلیغات سوء زن را به فضای فساد وارد کنند و شأن و مقام و ارزش زن را که اسلام هم به آن اشاره فرموده مورد تهاجم قرار دهند و به آن لطمه و صدمه وارد کنند با این کار زن را خوار و ذلیل می‌کنند و هر انسانی که تحت تاثیر این تبلیغات نباشد این نظر مورد تایید اوست.^۱

زن پایه و اساس یک خانواده است و همانند ستون‌های یک خانه اعضای خانواده راسخ و پایدار نگه می‌دارد و اعضای خانواده جذب او می‌شوند این زن است که در محیط خانواده مهر و محبت و آرامش را برای تک تک اعضای خانواده به ارمغان می‌آورد بر اساس پژوهش‌های انجام شده کودک قبل از اینکه متولد شود بسیاری از خلق و خویهای مادر را چه مثبت و چه منفی به خود می‌گیرد و حدیثی داریم که می‌فرماید بدبخت کسی است که در شکم مادر بدبخت می‌شود و خوشبخت در شکم مادر خوشبخت می‌شود.^۲

۲-۴. نقش زن در ایجاد خانواده برتر

هر مردی در جامعه برای پایه گذاری یک خانواده پایدار و استوار نیاز به وجود زن دارد زیرا زن مایه آرامش و روشنایی خانه و خانواده است و از طرفی اسلام مسئولیت خانواده را بر دوش هر دو یعنی زن و مرد قرار داده است و نه مرد به تنهایی باید مسئولیت خانه را بر عهده بگیرد و نه زن به تنهایی و هر دو باید با مساعدت و همکاری همدیگر برای اعضای خانواده آرامش و آسایش را به ارمغان بیاورند، ما باید نظام‌ها و مجموعه‌هایی که در ارتباط با زن هستند و نقش‌هایی را برای آنان مشخص می‌کنند مورد بررسی قرار دهیم زیرا اگر این نظام‌ها و مجموعه‌ها خود دارای انحراف و معایبی باشند ناخودآگاه بر روی فکر و اندیشه مردان هم تاثیر می‌گذارند و ممکن است دیدگاه و نظر آنها هم در مورد زن دچار انحراف شود و چه نیکوست که دیدگاه همه انسان‌ها و جامعه نسبت به زن متناسب با دیدگاهشان نسبت به زندگی حضرت زهرا(س) باشد و هر دیدگاهی که ما نسبت به زندگی حضرت زهرا(س) داشته باشیم در دیدگاهمان نسبت به زندگی زن امروزی تاثیرگذار خواهد بود و همانطور که زندگی حضرت زهرا (س) بر اساس رسالت و درخت محمدی بود زندگی زنان جامعه امروزی هم باید

^۱ آزادی و مسئولیت زن، ص ۲۰

^۲ بحارالانوار، ج ۵، ص ۹، حیث ۱۳.

به این شیوه باشد و این شیوه تا روز رستاخیز ادامه داشته باشد." اسلام برای زن از همان ابتدای تشکیل خانواده و قبل از آن مقام و احترام و حیثیت خاصی قائل شده است.^۱

۳-۴. نقش زن محدود به خانه نیست

اگرچه ما گفتیم که بهترین مکان برای زن محیط خانه است اما این بدان معنی نیست که زن خود را در خانه زندانی کند، چون این کار باعث می‌شود که زن احساس سرخوردگی و حقارت داشته باشد خانه داری یکی از وظایف زن است و باعث نمی‌شود که زن نقش‌های دیگری نداشته باشد همانطور که حضرت فاطمه زهرا (س) فقط خود را محدود به محیط خانه نکرده بودند، ایشان دست فرزندان را می‌گرفتند و به خانه اهالی کوفه می‌رفتند و از آنها می‌خواستند که از امیرالمومنین (ع) تبعیت کنند و امام علی (ع) را در این راه یاری می‌کردند. ایشان نمونه یک بانوی کامل و فعال بودند زنان امروزی هم باید ایشان را الگو قرار داده و خود را فقط محدود به خانه نکنند و داشتن فرزند را بهانه نکنند و در صحنه‌ها با فرزندان حاضر شوند تا رسالت جاودانه را به انجام رسانند. رسول بزرگوار اسلام (علیه الصلاة والسلام) در احادیث متعدد جایگاه زن را بیان فرموده است که با بررسی آن احادیث در می‌یابیم اسلام زن را در تمام حقوق و واجباتش با مرد برابر دانسته است^۲؛ البته به استثنای مواردی که زن به علت طبیعت زنانگی‌اش با مرد تفاوت دارد؛ چنانکه می‌فرماید: (النساء شقائق الرجال). (صحيح الجامع الصغير) ترجمه: زنان نیمه‌ی دیگر مردان هستند.

جمهوری اسلامی به طور خاص در پرتو رویکرد فقهی رهبران خویش تلاش کرده امکانی را مهیا سازد تا زنی که در عرصه جهانی به بهانه آزادی اجتماعی از یک سو از بند هویت‌های پیشین خویش در خانواده، قوم، فرهنگ و ملیت رها شده و از سوی دیگر بیش از هر چیز به عنوان نیروی کار یا کالا در چارچوب تازه دیگری به بند کشیده شده، اکنون در فرمی تازه در عین حفظ پیوندهای خود با خانواده و ... توانایی مشارکت اجتماعی و سیاسی را به میزان حق و وظیفه‌ای که در زمینه هویت تاریخی فرهنگی خویش دارد پیدا کند.^۳

^۱ نقش زن در ایجاد سبک زندگی اسلامی در خانواده، ص ۱۲

^۲ آزادی زن یا اصالت زن، ص ۲

^۳ زن در جامعه پسا انقلابی، ص ۲

زنان ما باید در زندگی خود برنامه داشته باشند تا بتوانند فعالیت‌های موثری را به انجام رسانند همانطور که فاطمه زهرا(س) این چنین بودند و همین رفتار ایشان باعث شد که برترین بانوی عالم و الگو برای همه زنان شناخته شوند ایشان در روز به انجام چنین فعالیت‌هایی می‌پرداختند و همیشه در صحنه حاضر بودند و در شب به راز و نیاز و عبادات مشغول بودند برداشت نادرستی وجود دارد، این برداشت در نزد خداوند متعال نه از زنان و نه از مردان پذیرفته نیست اینکه اگر جامعه دچار شکست شود زن هم به تبع آن دچار شکست می‌شود یا وقتی مرد وظایفی که بر عهده اوست از آن کناره‌گیری کند و آن را به دوش دیگران بیندازد دچار شکست می‌شود و خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

(وَلَا تَيَاسُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُيَاسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ)^۱

از رحمت خدا ناامید مباشید زیرا جز گروه کافران کسی از رحمت خدا ناامید نمی‌شود.

و زمانی که زنان در صحنه‌ها حضور پیدا می‌کنند این حضور باید با برنامه باشد تا همپای مردان بتوانند قدم بردارند و دوشادوش آنان حرکت کنند تا از این طریق در خدمت رسالت الهی باشند و در مقابل کسانی که به جاهلیت گرفتارند ایستادگی و مقاومت کنند.

و نیز هرگاه زن به میدان عمل وارد می‌شود باید برای خود برنامه داشته باشد و در مسیر مقدس خود جهت برداشتن مشکلات راه با جدیت عمل کند تا دوشادوش مردان در خدمت رسالت الهی گام بردارد.

^۱ سوره یوسف، آیه ۸۷.

نتیجه گیری

زنان از گذشته تا به الان نقش پررنگی در جامعه ایفا کردند نه تنها در خانه‌ها گوشه نشین نبوده و حتی گاهی پا به پای مردان در صحنه‌ها حضور پیدا کردند زنان هم مانند مردان دارای مقام و منزلت هستند و می‌توان گفت هیچ یک بر دیگری برتری ندارند، نه زن بر مرد و نه مرد بر زن و برتری آنها بستگی به اعمالی دارد که انجام می‌دهند ما شاهد حضور زنان در جامعه بودیم چه از مشروطه و چه قبل از مشروطه در زمان نهضت تنباکو کسی که قلیان را از کنار شاه برداشت و به زمین کوبید یک بانوی شجاع و قهرمان بود و وقتی به این کار او اعتراض کردند گفت که فتوای میرزای شیرازی است و شاه را به سکوت وادار کرد.

زنان همچنین در انقلاب اسلامی حضور پررنگی داشتند و در پیروزی انقلاب همپای مردان قدم برداشتند و بعد از پیروزی انقلاب امام (ره) راه جدیدی را به روی زنان گشود و باعث شد که زنان از گوشه خانه خارج شده و وارد صحنه جامعه شوند ما برای اینکه آینده روشنی را برای زنان خود رقم بزنیم نیازی به تبعیت از غربی‌ها نداریم ما زنی برتر به عنوان الگو برای همه زنان می‌شناسیم که نمونه یک بانوی مومن و فداکار و عالی برای همه زنان هستند زن یعنی کسی که بتواند حضرت فاطمه زهرا(س) را الگوی خود قرار داده و راه ایشان را بییماید که ایشان بالاترین اسوه و الگو برای زنان جامعه هستند.

زنان در جوامع اولیه انسانی جایگاه خاصی نداشته‌اند نظر آنان بر زنان در جامعه مانند حیوانی بود که می‌توانست برای آنان کار کند، زنان در جوامع قدیم همانند دیگر چیزها مورد خرید و فروش قرار می‌گرفتند. مردان این حق را داشتند که هرطور که می‌خواهند با همسر خود رفتار کنند، حتی در کشور متمدنی همچون ایران زنان جایگاه انچنانی نداشتند.

در این پژوهش سعی بر این شد که جایگاه زن در جامعه مورد بررسی قرار گیرند که این پژوهش نشان می‌دهد پس از ظهور اسلام زنان جایگاه ویژه‌ای در جامعه پیدا کردند.

فهرست منابع و مآخذ

*قرآن مجید، ترجمه محمد علی رضایی اصفهانی.

*نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی

- (۱) نقش سیاسی اجتماعی زنان در تاریخ معاصر، شیروودی، مرتضی.
- (۲) حقوق اجتماعی سیاسی در اسلام، نشر معارف، جوان اراسته، حسین ۱۳۸۹ هـ. ش.
- (۳) دهخدا، فرهنگ لغت دهخدا.
- (۴) جایگاه زن در نظام سیاسی اسلام، دبیرخانه کنگره تجلیل از مقام علمی آیت الله العظمی فیاض، فیاض، محمد إسحاق، ۱۴۳۴/۲/۱۹ هـ. ق.
- (۵) بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی، پیام به کنگره‌ی «هفت هزار زن شهید کشور» ۱۳۹۱/۱۲/۱۶
- (۶) پیشوایان صدیقین فاطمه زهرا(س) تجلیگاه رسالت الهی، انتشارات محبان الحسین(ع)، آیه الله العظمی السید محمد تقی المدرسی (دام ظلّه)، ۱۳۸۹ هـ. ش.
- (۷) آزادی مسئولیت زن، انتشارات محبان الحسین(ع)، آیه الله العظمی السید محمد تقی المدرسی (دام ظلّه)، ۱۳۸۰ هـ. ش.
- (۸) زهرا(ع) برترین بانوی جهان، آیت الله العظمی ناصر مکارم شیرازی دام ظلّه.
- (۹) سیره اخلاقی تربیتی فاطمه زهرا (س)، رفیعی علی.
- (۱۰) آئینه زن، کتاب طه، بانکی پور فرد امیر حسین، ۱۳۸۱ هـ. ش.
- (۱۱) نظام حقوق زن در اسلام، مرتضی مطهری، موسسه انتشارات صدرا، ۱۳۹۶ هـ. ش.
- (۱۲) نقش زن در جامعه، پروین جعفری بابوکانی، فارس الحجاز، ۱۳۸۹ هـ. ش.
- (۱۳) نقش زن در ایجاد سبک زندگی اسلامی در خانواده، زهرا نوری، اوستای پارسیان، ۱۳۹۸ هـ. ش.
- (۱۴) آزادی زن یا اصالت زن؟، یوسف پیل بالا، انتشارات زانکو، ۱۳۹۶ هـ. ش.
- (۱۵) زن در جامعه پسا انقلابی، بنت الهدی تاجیک، انتشارات نظری، ۱۳۹۸ هـ. ش.